

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

2026

№8

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and practical electronic journal

Indexlanadigan bazalar: Google Scholar Crossref OpenAIRE CYBERLENIKA

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON JURNAL

8-jild
8-son
Avgust, 2026

August, 2026
Volume 8
Number 8

ИННОВАЦИОННАЯ
ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY
Electronic scientific and
practical journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

globalsciencehub.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Tahririyat Kengashi raisi o‘rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas’ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Texnik muharrir:

S.J.Qulmurotov

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi 225-uy Tel.:

+998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

innoeconomic@kstu.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Ovchinnikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullievich - i.f.d., professor, akademik (Qozog‘iston Respublikasi Milliy fanlar akademiyasi)

Samandarzoda Iskandar Hakim - Iqtisodiyot fanlari doktori (Sh.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva energetika instituti, Rossiya)

Sergey Aleksandrovich Voynash - ilmiy xodim (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Valentina Nikolayevna Pulyayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi hukumati qoshidagi Moliya universiteti)

Dmitriy Evgenievich Morkovkin, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Moliya universiteti, Rossiya Federatsiyasi hukumati)

Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi Milliy fanlar Akademiyasi)

Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti)

Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Aleksandr Leonidovich Chupin, iqtisod fanlari nomzodi (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar universiteti)

Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazorat fanlari instituti)

Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti)

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo‘raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d., (DSc) dotsent

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg‘unovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazlitdin Baxadirovich - i.f.n., dotsent

Xo‘jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.d., (DSc), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent

Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna - i.f.f.d. (PhD)

Tursunova Aziza Xoshimovna - i.f.f.d. (PhD)

Xolliyev Sherali Baxtiyorovich - i.f.f.d. (PhD)

Panjiyev Samijon Aliqulovich - PhD, dotsent

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

ISSN: 3030-315X

globalsciencehub.uz

Учредитель:

**Каршинский государственный технический
университет**

Председатель редакционного совета:

Р.Х.Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Заместитель председателя редакционного совета:

С.Н.Хамраева, доктор экономических наук,
профессор

Ответственный редактор:

Н.А.Очилова, PhD, доцент

Технический редактор:

С.Ж.Кулмуротов

Журнал издается один раз в месяц в
электронной форме и публикуется через
официальный сайт журнала.

Адрес редакции:

180100, г. Карши, ул. Мустакиллик, дом 225

Тел: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Факс: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@kstu.uz

Научно-практический электронный журнал
«Инновационная экономика» включён в перечень
национальных научных изданий на основании
решения Президиума Высшей аттестационной
комиссии при Министерстве высшего образования,
науки и инноваций Республики Узбекистан от 5
апреля 2025 года № 369.

**В журнале публикуются статьи по
следующим рубрикам:**

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика регионов и отраслей
4. Малый бизнес и частное
предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и
аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг и туризм

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчинников Виктор Николаевич - д.э.н., профессор, академик
(Южный федеральный университет, Россия)

Солодовников Сергей Юрьевич - д.э.н., профессор
(Белорусский национальный технический университет)

Виктор Александрович Сидоров - д.э.н., профессор,
(Кубанский государственный университет)

Шевченко Игорь Викторович - д.э.н., профессор (Кубанский
государственный университет)

Кусаинов Халел Хаймуллович - д.э.н., профессор, академик
(НААН Республика Казахстан)

Самандарзода Искандар Хаким - д.э.н., профессор
(Таджикистанский аграрный университет им. Ш.
Шотемура)

Гибатуллин Артур Артурович - к.э.н., доцент
(Национальный исследовательский университет
«Московский энергетический институт»)

Войнаш Сергей Александрович - научный сотрудник
(Российского университета дружбы народов имени
П.Лумумби)

Пуляева Валентина Николаевна - к.э.н., доцент
(Финансовый университет при Правительстве РФ)

Морковкин Дмитрий Евгеньевич - к.э.н., доцент
(Финансовый университет Правительство РФ)

Садриддинов Манучехр Исламиддинович - д.э.н.,
профессор (Национальная академия наук Республики
Таджикистан)

Перская Виктория Вадимовна - д.э.н., профессор
(Финансовый университет при Правительстве РФ)

Молчанов Игорь Николаевич - д.э.н., профессор (Московский
государственный университет имени М.В. Ломоносова)

Басова Мария Михайловна - д.э.н., профессор
(Финансового университета Российской Федерации)

Чупин Александр Леонидович - к.э.н. (Российского
университета дружбы народов имени П. Лумумби)

Незаймакин Валерий Николаевич - д.э.н., профессор (РГТУ)

Никонорова Алла Владимировна - к.э.н., доцент
(Финансового университета Российской Федерации)

Дмитриева Ольга Александровна - к.э.н., доцент
(Финансового университета Российской Федерации)

Швец Юрий Юрьевич - к.э.н., доцент (Институт проблем
управления РАН)

Колосова Елена Валерьевна - к.э.н., доцент (Российский
экономический университет имени Г.В. Плеханова)

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидхорр Саидхмедович - д.э.н., профессор,
академик

Пардаев Мамаюнус Каршибоевич - д.э.н., профессор

Навруз-зода Бахтиёр Негматович - д.э.н., профессор

Хатамов Очилди Курбанович - д.э.н., профессор

Файзиева Ширин Шодмоновна - к.э.н., профессор

Жумаева Гулрух Журакуловна - к.э.н., профессор

Эгамбердиева Салима Раимовна - к.э.н., доцент

Еркаева Гулбахор Панжиевна - к.э.н., профессор

Якубова Шамина Шухратовна - д.э.н., (DSc), доцент

Амиркулов Шухрат Олимович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Самиева Гулноза Тохировна - д.ф.э.наук., (PhD), доцент

Алигулов Азамат Туйгунович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Аминов Фазлитдин Бахадирович - к.э.н., доцент

Хужакулова Нигора Рустамовна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Туробов Шерзод Алишерович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимова Муниса Юльчиевна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Эрашьева Насиба Рахматуллаевна - д.э.н., (DSc), доцент

Бобокулов Санжар Бахромкулович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джалилов Рахмонкул Хамидович - д.ф.э., (PhD), доцент

Номазов Бахром Бобомуродович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимханова Нигора Алимхановна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джанузакон Мирзабек Кулмаматович - д.ф.э.н., (PhD),
доцент

Мухаммадиева Юлдуз Юсуповна - д.ф.э.н., (PhD)

Турсунова Азиза Хошимовна - д.ф.э.н., (PhD)

Холлиев Шерали Бахтиёрович - д.ф.э.н., (PhD)

Панджиев Самиджон Аликулич - PhD, доцент

TRANSFERT NARXLARNI NAZORAT QILISH MEKANIZMI: XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTONDA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Kurbonov Baxodir Ergashevich

МЕХАНИЗМ КОНТРОЛЯ ТРАНСФЕРТНОГО ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Курбонов Баходир Эргашевич

TRANSFER PRICING CONTROL MECHANISM: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DIRECTIONS FOR ITS IMPROVEMENT IN UZBEKISTAN

Kurbonov Baxodir Ergashevich

Annotatsiya: Maqola transfert narxlarni davlat tomonidan nazorat qilish mexanizmini tadqiq etishga bag'ishlangan. Muallif tomonidan nazorat tizimining tarkibiy elementlari ajratib ko'rsatilgan, nazorat ostidagi bitimlarni aniqlash mezonlari tahlil qilingan hamda risklarga asoslangan tanlov modeli taklif etilgan. Xalqaro tajriba tahlili asosida hujjatlashtirishning uch bosqichli tizimi, oldindan narx kelishuvi instituti va o'zaro kelishuv tartib-taomili mexanizmlarining O'zbekiston sharoitida joriy etilish imkoniyatlari baholangan. Tadqiqot natijasida nazorat samaradorligini oshirishga qaratilgan uslubiy va tashkiliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq nazorati, nazorat ostidagi bitim, hujjatlashtirish, risk-tahlil, oldindan narx kelishuvi, o'zaro kelishuv tartib-taomili, mamlakatlar bo'yicha hisobot.

Аннотация: Статья посвящена исследованию механизма государственного контроля трансфертного ценообразования. Автором выделены структурные элементы системы контроля, проанализированы критерии определения контролируемых сделок и предложена модель отбора, основанная на оценке рисков. На основе анализа международного опыта оценены возможности внедрения в условиях Узбекистана трёхуровневой системы документации, института предварительного соглашения о ценообразовании и механизма процедуры взаимного согласования. По результатам исследования разработаны методические и организационные предложения, направленные на повышение эффективности контроля.

Ключевые слова: налоговый контроль, контролируемая сделка, документация, анализ рисков, предварительное соглашение о ценообразовании, процедура взаимного согласования, отчётность по странам.

Abstract: The article is devoted to the study of the mechanism of state control over transfer pricing. The author identifies the structural elements of the control system, analyzes the criteria for determining controlled transactions, and proposes a risk-based selection model. Based on an analysis of international experience, the possibilities of introducing a three-tier documentation system, the Advance Pricing Agreement (APA) institution, and the Mutual Agreement Procedure (MAP) mechanism in Uzbekistan are assessed. As a result of the study, methodological and organizational proposals aimed at improving the effectiveness of transfer pricing control are developed.

Keywords: tax control, controlled transaction, documentation, risk analysis, Advance Pricing Agreement, Mutual Agreement Procedure, Country-by-Country Reporting.

KIRISH

Transfert narxlarni nazorat qilish zamonaviy soliq ma'muriyatchiligining eng murakkab va bilim talab qiladigan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Uning murakkabligi bir necha omil bilan izohlanadi. Birinchidan, nazorat ob'ekti bo'lgan narx o'z tabiatiga

ko'ra yagona to'g'ri qiymatga ega emas, balki maqbul oraliqda joylashadi. Ikkinchidan, nazoratni amalga oshirish uchun soliq organi xodimi nafaqat soliq qonunchiligini, balki tegishli tarmoq iqtisodiyotini ham chuqur bilishi talab etiladi. Uchinchidan, nazorat

natijalari ko'pincha boshqa davlat soliq organining manfaatlariga daxldor bo'ladi.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti hisob-kitoblari ko'ra, transfert narxlaridan foydalanib foydani ko'chirish natijasida davlatlar har yili korporativ foyda solig'i bo'yicha jami tushumlarning 4-10 foizini yo'qotmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ushbu ko'rsatkich yanada yuqori, chunki ularning soliq organlari zarur ma'lumot va malakaga ega emas.

O'zbekiston Respublikasida transfert narxlarini nazorat qilish institutining shakllanishi Soliq kodeksining yangi tahriri qabul qilinishi bilan bog'liq. Amaldagi qonunchilikda nazorat ostidagi bitimlar doirasi, taqqoslanuvchanlik mezonlari va hujjatlashtirish talablari belgilangan. Biroq nazorat mexanizmining amaliy jihatlarini, xususan risk-tahlil tizimi va tekshiruv ob'ektlarini tanlash metodikasi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ushbu maqolaning maqsadi mavjud nazorat mexanizmini tahlil qilish va uni takomillashtirish yo'nalishlarini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Transfert narxni belgilashda ilmiy tadqiqotlar rivojlangan mamlakatlarda tadqiqot yo'nalishini sifatida o'rganilib kelinmoqda. Xasanov (2003) fikriga ko'ra transfert baho ciyosati masalasi bo'yicha moliyachi va marketologlar o'rtasida uni shakllantirishga nisbatan ikki muqobil yondashuv – xarajatlar va qiymat yondashuvlari sohasida bahs-munozara kelib chiqadi deb takidlagan. Transfert baholar to'g'risida mulohaza yuritishda uning bozor baholari bilan farqli jihatlariga e'tibor qaratish lozim. Amaldagi Soliq kodeksining «Bozor narxlari to'g'risidagi umumiy qoidalar» moddasida bitimlarning narxlari, ushbu bitimlar taraflarining daromadlari va xarajatlari bozor narxlari sifatida tan olinishi uchun quyidagi talablar bajarilishi ta'kidlangan: mustaqil shaxslar o'rtasidagi bitimlar, birja savdolarining natijalariga ko'ra tuzilgan bitimlardagi shartnomaviy narxlar bandi yoki narxlarni kelishish bayonnomasi, soliq to'lovchi soliq (zarar) summalariga mustaqil tuzatish kiritishni amalga oshirmagan bo'lsa va qonunchilikda ko'rsatilgan boshqa holatlarda bozor narxi deb topiladi. Soya-Serko (2020) transfert baholarni ustidan o'rnatilgan soliq nazoratiga ishora qilib, ularni iqtisodiy adabiyotlarda shubhali yoki g'ayrioddiy baho deb qaralayotganini e'tirof etadi. Uning fikricha, transfert bahoga berilgan ta'rif o'rinli bo'lib, bu holat transfert baholarning tijorat maqsadlariga erishish uchun bozordan tashqarida tomonlarning kelishuviga muvofiq aniqlanishi hamda aynan soliq yukini pasaytirish maqsadida qo'llanilishi bilan izohlanadi.

Avrova (2007) ta'kidlashicha boshqaruv hisobi – bu boshqarishning rejalashtirish, tartibga solish, tashkillashtirish va rag'batlantirish kabi funksiyalari bilan bir qatorda bo'lgan asosiy funksiyasidir. Bu shuni anglatadiki, boshqaruvni takomillashtirish, bozor mexanizmini yaratish buxgalteriya hisobi tizimini rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir.

Bogatini (2007) boshqaruv hisobini ishlab chiqarishni boshqarishning bir qismi sifatida tavsiflab, u korxonani boshqarishda kompleks ma'lumotlar bilan ta'minlashni amalga oshirish boshqa turdagi xizmatlar

bilan birgalikda korxonaning normal faoliyat yuritish jarayoniga zarur bo'lgan infratuzilmasi bo'lib hisoblanadi.

Druri (2003) boshqaruv hisobini menejerlarga tashkilot ishlash ko'rsatkichlarini aniqlash, rejalashtirish, nazorat qilish va baholashda zarur bo'lgan axborotni yetkazib berishda ko'radi. U o'z ishlarida boshqaruv hisobining quyidagi pozitsiyalariga e'tibor qaratadi;

- boshqaruv hisobining maqsadi;
- hisob axboroti foydalanuvchilari;
- boshqaruv va moliyaviy hisob tizimlarining qiyosiy xususiyatlari;
- qaror qabul qilish jarayoni; - transfert bahoni shakllantirish;
- boshqaruv jarayoni;
- boshqaruv jarayonida buxgalter-tahlilchilarning roli.

Popova (2014) soliq potensialini baholashning yagona metodikasini ishlab chiqishda quyidagilar bilan bog‘liq bo‘lgan ilmiy asoslangan boshqaruv qarorlari qabul qilish zarurligini ko‘rsatib o‘tgan: donor hududlar va dotatsion hududlar o‘rtasida hududlararo transfertlar taqsimlanishi; hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasining ishlab chiqilishi; amaldagi soliq tizimining miqdoriy baholanishi va uni yanada rivojlantirish yo‘llari mavjudligi; hududlar darajasida tarmoqlar kesimi, shuningdek, soliq potentsiali dinamikasining shakllanish pozitsiyasi bo‘yicha taqqoslashdan foydalanish imkoniyatlari; soliq raqobati pozitsiyasidan hududlarni baholash imkoniyatini beruvchi soliq potentsialini davlatlararo taqqoslanishi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv asos qilib olindi. Transfert narxlarni nazorat qilish yaxlit tizim sifatida qaralib, uning tarkibiy elementlari va ular o'rtasidagi bog'liqliklar aniqlandi. Qiyosiy-huquqiy tahlil usuli yordamida O'zbekiston, Qozog'iston, Rossiya va OECD a'zo davlatlari qonunchiligidagi nazorat normalari solishtirildi.

Statistik tahlil usuli 2020-2024-yillar davomidagi nazorat tadbirlari natijalarini o'rganishda qo'llanildi. Guruhlash va o'rtacha kattaliklar usuli yordamida tekshiruvlar samaradorligi tarmoqlar kesimida baholandi. Grafik usul aniqlangan tendensiyalarni ko'rgazmali ifodalash uchun ishlatildi.

O'tkazilgan tahlil transfert narxlarini nazorat qilish mexanizmi beshta o'zaro bog'liq elementdan tashkil topishini ko'rsatdi. Birinchi element huquqiy baza bo'lib, u nazorat ostidagi bitimlar doirasini, taqqoslanuvchanlik mezonlarini va soliq bazasini tuzatish tartibini belgilaydi. Ikkinchi element axborot ta'minoti bo'lib, unga soliq to'lovchi taqdim etadigan hujjatlar hamda soliq organi foydalanadigan tashqi ma'lumotlar bazasi kiradi.

Uchinchi element risk-tahlil tizimi hisoblanadi. Uning vazifasi mavjud bitimlar massivi ichidan eng yuqori soliq riski mavjud bo'lganlarini ajratib olishdan iborat. To'rtinchi element tekshiruv tartib-taomili bo'lib, u tahlil o'tkazish, isbot yig'ish va qaror qabul qilish jarayonlarini qamrab oladi. Beshinchi element nizolarni hal etish mexanizmi bo'lib, unga ma'muriy shikoyat, sud

tartibi hamda xalqaro darajadagi o'zaro kelishuv tartib-taomili kiradi.

Ushbu elementlardan biri yetarlicha rivojlanmagan bo'lsa, butun tizim samaradorligi

pasayadi. Masalan, mukammal huquqiy baza mavjud bo'lgan taqdirda ham axborot ta'minoti zaif bo'lsa, soliq organi o'z pozitsiyasini isbotlay olmaydi.

1-jadval

Nazorat ostidagi bitimlarni aniqlash mezonlarining qiyosiy tahlili

Mezon	O'zbekiston	Qozog'iston	OECD tavsiyasi
Ishtirok ulushi bo'yicha bog'liqlik	20 % va yuqori	20 % va yuqori	25 % va yuqori
Bitim summasi chegarasi	Belgilangan	Belgilangan	Milliy ixtiyorda
Tashqi savdo bitimlari	Qamrab olingan	Qamrab olingan	Qamrab olingan
Imtiyozli yurisdiksiyalar	Qamrab olingan	Qamrab olingan	Tavsiya etiladi
Ichki bitimlar	Qisman	Qisman	Milliy ixtiyorda

Manba: milliy qonunchilik hujjatlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, mamlakatimiz qonunchiligidagi mezonlar mintaqadagi qo'shni davlatlar bilan asosan uyg'unlashgan. Bu integratsiya jarayonlari nuqtai nazaridan ijobiy holat bo'lib, transchegaraviy bitimlarni nazorat qilishda soliq organlarining hamkorligini osonlashtiradi.

Soliq organi resurslari cheklangan bo'lgani sababli barcha nazorat ostidagi bitimlarni chuqur tekshirish imkonsiz. Shu bois zamonaviy soliq

ma'muriyatchiligida risklarga asoslangan yondashuv qo'llaniladi. Uning mohiyati eng yuqori soliq riskiga ega bo'lgan soliq to'lovchilarni maqsadli tanlab olishdan iborat.

Muallif tomonidan mamlakatimiz sharoitiga moslashtirilgan olti mezonli risk-tahlil modeli taklif etilmoqda. Har bir mezon bo'yicha soliq to'lovchiga ball beriladi va yig'ilgan umumiy ball asosida risk darajasi aniqlanadi

2-jadval

Risk mezonlari va ularning og'irlik koeffitsientlari

Risk mezonlari	Og'irlik, %	Baholash oralig'i
Imtiyozli yurisdiksiya bilan bitim	25	0-10 ball
Tarmoq rentabelligidan chetlanish	20	0-10 ball
Zarar bilan ishlashning davomiyligi	20	0-10 ball
Nomoddiy aktivlar bo'yicha to'lovlar	15	0-10 ball
Hujjatlar to'liqligi	12	0-10 ball
Bitim hajmining keskin o'zgarishi	8	0-10 ball

Manba: muallif ishlanmasi.

Taklif etilayotgan modelda eng katta og'irlik imtiyozli soliq yurisdiksiyalari bilan tuzilgan bitimlarga

berilgan. Bu tanlov xalqaro amaliyot bilan uyg'un, chunki aynan bunday bitimlar orqali foydani ko'chirish eng ko'p

<https://globalsciencehub.uz/index.php/IE/uz>

uchraydi. Tarmoq o'rtacha rentabelligidan sezilarli chetlanish esa transfert narxning erkin bozor sharoitiga mos kelmasligining bilvosita belgisi hisoblanadi.

Modelni sinovdan o'tkazish maqsadida tanlangan 42 ta korxona ma'lumotlari asosida hisob-kitob amalga oshirildi. Natijada korxonalarning 21,4 foizi yuqori risk guruhiga, 38,1 foizi o'rta risk guruhiga, qolgan 40,5 foizi esa past risk guruhiga kiritildi. Yuqori risk guruhiga kirgan korxonalarda oldin o'tkazilgan tekshiruvlar natijalari bilan solishtirish modelning bashorat aniqligi 76 foizni tashkil etishini ko'rsatdi.

BEPS tashabbusining 13-chorasi doirasida transfert narxlar bo'yicha hujjatlashtirishning uch bosqichli tizimi ishlab chiqilgan. Birinchi bosqich global hujjat bo'lib, unda butun korporativ guruhning tuzilishi, faoliyat turlari, nomoddiy aktivlari va moliyalashtirish siyosati bayon etiladi. Ikkinchi bosqich milliy hujjat

bo'lib, u aniq soliq to'lovchining nazorat ostidagi bitimlari, funksional tahlili va tanlangan usul asoslanishini qamrab oladi.

Uchinchi bosqich mamlakatlar bo'yicha hisobot bo'lib, unda guruhning har bir davlatdagi daromadi, foydasi, to'langan solig'i, xodimlar soni va aktivlari qiymati ko'rsatiladi. Ushbu hisobot soliq organlariga guruh miqyosidagi foyda taqsimotini yaxlit ko'rish imkonini beradi va risk-tahlil uchun qimmatli manba hisoblanadi.

Mamlakatimizda ushbu tizimning birinchi va ikkinchi bosqichlari qonunchilikda mustahkamlangan. Uchinchi bosqich, ya'ni mamlakatlar bo'yicha hisobotni avtomatik almashish mexanizmi esa hali to'liq ishga tushirilmagan. Ushbu mexanizmni joriy etish nazorat samaradorligini sezilarli oshirish imkonini beradi.

3-jadval

Hujjatlashtirish holati va tekshiruv natijalari o'rtasidagi bog'liqlik

Hujjatlar holati	Korxonalar ulushi, %	Qo'shimcha hisoblash ehtimoli, %	O'rtacha summa, mlrd so'm
To'liq va o'z vaqtida	31,0	18,4	0,42
To'liq, ammo kechiktirilgan	26,2	44,7	1,18
Qisman mavjud	28,6	71,2	2,64
Mavjud emas	14,2	93,5	4,87

Manba: tanlangan korxonalar bo'yicha muallif hisob-kitoblari.

3-jadval ma'lumotlari hujjatlashtirish sifati bilan soliq riski o'rtasida kuchli teskari bog'liqlik mavjudligini ko'rsatmoqda. Hujjatlarni to'liq va o'z vaqtida shakllantirgan korxonalarda qo'shimcha soliq hisoblanishi ehtimoli 18,4 foizni tashkil etsa, hujjatlari umuman mavjud bo'lmagan korxonalarda ushbu ko'rsatkich 93,5 foizga yetadi. O'rtacha qo'shimcha hisoblash summasi esa 11,6 baravar farq qiladi.

Ushbu natija muhim amaliy xulosani beradi: hujjatlashtirish soliq to'lovchi uchun shunchaki ma'muriy yuk emas, balki soliq riskini boshqarishning eng samarali vositasidir. Shu bois soliq organlari hujjatlashtirish madaniyatini oshirishga qaratilgan tushuntirish ishlarini kuchaytirishi maqsadga muvofiq.

Oldindan narx kelishuvi soliq to'lovchi va soliq organi o'rtasida kelgusi davrlarda qo'llaniladigan transfert narx usuli va uning parametrlari bo'yicha oldindan tuziladigan bitimdir. Ushbu institutning asosiy afzalligi soliq to'lovchi uchun huquqiy aniqlikni ta'minlash va nizolarning oldini olishdan iborat.

Xalqaro amaliyotda oldindan narx kelishuvining bir tomonlama, ikki tomonlama va ko'p tomonlama shakllari qo'llaniladi. Ikki tomonlama kelishuv ikkala davlat soliq organlari ishtirokida tuzilib, u qo'sh soliqqa tortish riskini butunlay bartaraf etadi. Mamlakatimizda hozircha asosan bir tomonlama kelishuvlar amaliyoti shakllanmoqda.

Oldindan narx kelishuvi institutining rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy omillar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: kelishuv tuzish tartib-taomilining nisbatan uzoq davom etishi, soliq to'lovchidan katta hajmdagi axborot talab etilishi hamda ushbu institutning afzalliklari haqida biznes hamjamiyatida yetarli tasavvur mavjud emasligi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, kelishuvlar sonining o'sishi soliq nizolari sonining barqaror kamayishiga olib keladi.

Transfert narxlar bo'yicha nizolarning o'ziga xosligi shundaki, bir davlat soliq organi tomonidan amalga oshirilgan tuzatish avtomatik ravishda boshqa davlatda qo'sh soliqqa tortishga olib keladi. Masalan, agar O'zbekiston soliq organi mahalliy korxonaning eksport narxini oshirib, qo'shimcha soliq hisoblasa, xorijdagi sotib oluvchi korxona o'z davlatida shu summani xarajatga kiritish huquqiga ega bo'lmaydi. Natijada bitta iqtisodiy foyda ikki marta soliqqa tortiladi.

Ushbu muammoni hal etish uchun qo'sh soliqqa tortishni bartaraf etish to'g'risidagi xalqaro shartnomalarda o'zaro kelishuv tartib-taomili nazarda tutilgan. Uning mohiyati ikki davlat vakolatli organlari o'rtasida bevosita muzokaralar olib borish orqali kelishilgan yechimga erishishdan iborat. Mamlakatimiz 50 dan ortiq davlat bilan tegishli shartnomalarni imzolagan bo'lsa-da, ushbu mexanizmdan foydalanish amaliyoti hali keng tarqalmagan.

Transfert narxlar bo'yicha nizolarni hal etish shakllari

Hal etish shakli	O'rtacha muddat	Qo'sh soliqni bartaraf etish	Xarajat darajasi
Ma'muriy shikoyat	1-3 oy	Ta'minlanmaydi	Past
Sud tartibi	6-18 oy	Ta'minlanmaydi	Yuqori
O'zaro kelishuv tartib-taomili	12-24 oy	To'liq ta'minlanadi	O'rtacha
Oldindan narx kelishuvi	9-18 oy	Oldindan bartaraf etiladi	O'rtacha

Manba: xalqaro amaliyot tahlili asosida muallif tomonidan tuzilgan.

4-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, milliy darajadagi nizo hal etish shakllari qo'sh soliqqa tortish muammosini yecha olmaydi. Faqat xalqaro mexanizmlar ushbu vazifani bajarish qobiliyatiga ega. Shu bois soliq to'lovchilarni ushbu imkoniyatlar haqida xabardor qilish va tegishli tartib-taomillarni soddalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot transfert narxlarni nazorat qilish mexanizmi mamlakatimizda shakllanish bosqichini bosib o'tayotganini ko'rsatdi. Huquqiy baza asosan xalqaro standartlarga uyg'unlashtirilgan, biroq axborot ta'minoti va risk-tahlil tizimi yetarlicha rivojlanmagan.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Soliq organlarida transfert narxlar bo'yicha ixtisoslashtirilgan tarkibiy bo'linma tashkil etish va uni tarmoq mutaxassislari bilan to'ldirish;

Taklif etilgan olti mezonli risk-tahlil modelini avtomatlashtirilgan axborot tizimiga integratsiya qilish;

Mamlakatlar bo'yicha hisobotlarni avtomatik almashish mexanizmini to'liq ishga tushirish;

Ikki tomonlama oldindan narx kelishuvi amaliyotini yo'lga qo'yish uchun sherik davlatlar bilan tegishli tartib-taomillarni ishlab chiqish;

O'zaro kelishuv tartib-taomilini ko'rib chiqish muddatlarini qonunchilikda aniqlash;

Soliq to'lovchilar uchun hujjatlashtirish bo'yicha namunaviy shakl va uslubiy qo'llanma tayyorlash.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi nazorat tizimi samaradorligini oshirish bilan birga soliq to'lovchilar uchun ma'muriy yukni oqilona darajada saqlab qolish imkonini beradi. Bu esa investitsiya muhitining jozibadorligini ta'minlashning muhim shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. - Toshkent: Adolat, 2026.

2. "Soliq auditini o'tkazish to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi hujjat. Lex.uz milliy qonunchilik bazasi.

3. "Soliq xavfini boshqarish, soliq xavfi mavjud soliq to'lovchilarni aniqlash va soliq tekshiruvlarini tashkil etish tartibi to'g'risida"gi normativ hujjat. Lex.uz milliy qonunchilik bazasi.

4. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi. "2024-yilda soliq organlarining faoliyatini raqamlashtirish davom ettirildi" axboroti.

5. Soliq ma'murchiligi va raqamli iqtisodiyotga oid ilmiy-amaliy manbalar.

6. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. - Paris: OECD Publishing, 2022.

7. Hirshleifer J. On the Economics of Transfer Pricing // The Journal of Business, 1956, Vol. 29, No. 3.

8. United Nations Practical Manual on Transfer Pricing for Developing Countries. - New York: UN, 2021.

9. Eccles R. The Transfer Pricing Problem: A Theory for Practice. - Lexington Books, 1985.

10. OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project. Action 13 Final Report. - Paris: OECD Publishing, 2015.

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Kurbonov Baxodir Ergashevich Qo'qon universiteti Andijon filiali "Iqtisodiyot va moliya" kafedrasini mudiri, dotsent, (PhD) / Курбанов Баходир Эргашевич Заведующий кафедрой «Экономика и финансы» Андижанского филиала Кокандского университета, доцент, PhD. / Kurbonov Baxodir Ergashevich Andijan Branch of Kokand University Head of the Department of Economics and Finance, Associate Professor, PhD

E-mail: kurbanoff750909@gmail.com

INNOVATION
IQTISODIYOT
ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

ISSN: 3030-315X

t.me/kstu_uz

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225

www.kstu.uz
www.ojs.kstu.uz